

slovenščine. Inače ne bomo dosegli toliko zaželenega edinstva v govoru in pismu. Veselilo bi me, ako bi moje vrstice k temu kaj pripomogle!

1. „**Zahvaliti.**“ Koncem starega leta navadno izrekajo zahvalo časnikarji svojim naročnikom in sotrudnikom. Ker »sveta dolžnost nam je«, piše uredništvo »Vrtčevo«¹⁾, »da se prav iskreno zahvalimo vsem onim . . .« Enako druga. Prav lepo je to in pošteno, ali — ne dobro rečeno po slovensko, zakaj »zahvaliti se« je nemčizma, t. j.: sich bedanken.²⁾ Naš starejši jezik, kakor tudi drugih Slovanov, pozna le »zahvaliti koga za kaj, komu na čem« — brez se. Po takem tudi krivo uči gosp. profesor Jos. Lendovšek, pišoč v »Zvon«³⁾ na str. 689:

»Pri odstavku II. pa se naj omenijo izrazi: zahvaljati se na čem, . . .« Zakaj — pokažejo naj primeri iz »Dalmatina«.⁴⁾ »Obtu imamo my . . . inu de Gospvda Boga sa take dobrute, ktere je on nym ifkasal, zhaftimo inu

¹⁾ »Vrtec« v Ljubljani 1889. str. 208.

²⁾ Cfr. Deutsch-Slovenisches Hand-Wörterbuch. Anton Bartel. Klagenfurt 1889, str. 37.

³⁾ »Ljubljanski Zvon« 1889, str. 689. XVIII. Janežičeva slovenska slovnica.

⁴⁾ T. j. »Sv. pismo.«

sahvalimo, . . .« Predgovor . . . »Nihzhe mi nej svejft, nihzhe me ne sahvali sa moje dobru djanje.« Sirah XX. — »Ali vfaj de nifhter hudiga nefturifh . . . temuzh sa vse tu sahvali tigá . . .« XXXII. ibd. »Sramuj fe, de hudu obftoifh v' rajtmgi, inu ne sahvalifh, kadar tebi gdu dobru vsda.« XLII. ibd. Cfr. XLVII. LI. »Potle fo ony domou fhli, fo sahvalili inu zhastili Boga s' pejtjem«. I. Mak. 4. . . »Lipu sahvali tiga Vifhigafarja Onja.« II. Mak. III. »inu je Onia sahvalil.« ibd. — »Je-li on sahvali tiga iftiga Hlapza«. Luk. 17. . . »Ozha jest sahvalim tebe, de fi ti mene vflifhal.« Jan. XI. Razven teh in še mnogih drugih primerov v sv. pismu dokazuje našo trditev tudi srbski jezik. »Zahvaljajući mu na ovom lepom prilogu«. . .¹⁾ Brez povračavnega zaimka je tudi: ruski: благодаритъ; francoski: rendre grâces à, remercier, v našem pomenu v navadi.

2. „**Kazniti, kažnjevati.**“ V ničemer se menda pri nas toliko ne greši, kakor pri pretvarjanju glagolov iz ene vrste v kako drugo. Soseb se dogaja to pri glagolih IV. vrste, katere pretvarjamo v V. in VI. vrsto. (Dalje.)

¹⁾ »Kolo« Belgrad 1889 št. 1. itd.

Čutno predstavljanje, pa mišljenje in zakoni mišljenja.

(Modroslovná razprava. Piše dr. Ivan Svetina.)

Kakor je stvarnik vsakemu človeku v srce zapisal npravni zakon, po katerem naj se ravnajo vsa njegova dejanja, tako je dal tudi človeškemu umu vodilo, po katerem naj bi se ravnalo njegovo mišljenje. Najprvotnejša velevanja tega vodila imenujemo zakone mišljenja. — Kdor hoče, da bi njegovo dejanje imenovali dobro, mora izpolnjevati npravni zakon. Ako ta zakon prestopi, rečemo, da je ravnal napačno, slabo; in celó sam mora obsoditi dotično dejanje. Enako

sodimo o človeškem mišljenju. Kdor hoče resnico spoznati, mora se v svojem mišljenju vseskozi ravnati po zakonih mišljenja. Komur smo dokazali, da je grešil zoper kateri izmed teh zakonov, temu smo dokazali zmoto v mišljenju, in brž, ko se take zmote zavé, mora kot neresnično zavreči sam svojo misel, ako išče in ljubi resnico.

V posameznih slučajih ni težko povedati, da je kako dejanje nasprotno npravnemu zakonu. Teže pa bi bilo v sistematičnem redu navesti vsa velev-

vanja prirojenega navnega zakona. Tako je tudi z zakoni mišljenja. Od nekdanj so se misleči ljudje ravnali po njih, a naštetih jih zna malokdo. Kdor se je učil logike, ta se spominja, da je neko poglavje šolske knjige imelo naslov: »Zakoni mišljenja«, v nemškem jeziku: »Denkgesetze«, ali pa: »Principien des Urtheilens und Schliessens«. Večinoma se navajajo tu štiri zakoni v različnih knjigah sicer v različnem, vendar navadno v sledečem redu:

1. Zakon zadostnega razloga (principium rationis sufficientis).

2. Zakon istosti (principium identitatis).

3. Zakon protislovja (principium contradictionis).

4. Zakon izključenega tretjega (principium exclusi tertii seu medi.)

V šolskih knjigah, po katerih se sedaj na gimnazijah navadno uči logika, obdelano je pa ravno to zanimivo poglavje precej površno in slabo razloženo.¹⁾ Ako se le v nekaterih suhih izrekih navajajo zakoni mišljenja, zdé se kakor nekako prazno govoričenje, kateremu se sicer ne dá oporekati, ki je pa brez pravega namena in pomena. Ako se pa na primernih vzgledih pokaže, kako se v navadnem življenju in v znanstvenem mišljenju vedemo po teh zakonih, in kako prestopanje enega ali drugega izmed njih vodi do zmote in napačnih nazorov, potem je nauk o zakonih mišljenja ne le lahko razumljiv, ampak tudi jako zanimiv. Zato mislim, da ustrezem vzlasti gimnazijskim učencem in upam, da tudi drugim čitateljem tega lista, ako razložim zakone človeškega mišljenja kolikor mogoče razumljivo in tako, da se bode na primernih vzgledih

¹⁾ Nekoliko boljše od drugih šolskih knjig obdeluje zakone mišljenja Kaulich-ova logika (Logik v. Dr. W. Kaulich. 1869; str. 23–39), na katero se gledé te tvarine naslanja tudi dr. Križan v svoji slovenski logiki (Logika. Prijatelj modroslovja napisal dr. Josip Križan. 1887; str. 5–8).

ne le razvidel njihov pomen, ampak se bode pokazala tudi njihova važnost.

Ako hočemo uspešno govoriti o zakonih mišljenja, moramo preje dobro vedeti, kaj je mišljenje. Natančno moramo to duševno delovanje ločiti od drugih sorodnih pojavov duševnega življenja, zlasti od onih, ki so prvotnejši od mišljenja, pa vendar s poslednjim v tesni zvezi, ker se na njihovi podlagi razvije mišljenje. Zato se mi zdi potrebno, da najprej govorim o mišljenju sploh ter pokažem bistveni razloček med čutnim predstavljanjem in mišljenjem; potem mi bo še le mogoče jasno razložiti zakone mišljenja, kar je zame prvotni namen. Moja razprava bode torej imela dva dela, kakor kaže že naslov. A tudi prvi del, ki bode drugemu nekak uvod, razkril nam bo že sam zase neko jako važno resnico, to namreč, da je človeška duša bistveno različna od tako zvane živalske duše. Zaman se sklicujejo oni, ki bi imeli radi opice za svoje pradede ali strijce, na podobnost človeškega in živalskega telesa. Ako bi bila ta podobnost tudi večja, nego je v resnici, vendar je duševno delovanje človeško ne le na višji stopinji, ampak tudi bistveno različno od vseh pojavov živalskega življenja, da se žival s človekom niti primerjati ne more. Čutne predstave ima sicer tudi žival, a če si mislimo čutno predstavljanje tudi na najvišji stopinji, vendar to še ni nikako mišljenje. Da se na podlagi čutnega predstavljanja razvije mišljenje, potrebna je — to se bode jasno pokazalo — popolnoma nova moč, kakoršne nima nobena žival, potrebna je netvarinska z umom in prosto voljo obdarovana duša, ki sicer s pomočjo telesnih čutil sprejema čutne predstave, a jih ima v svoji oblasti, ter jih more vladati modro in svobodno, kakor razumen in mogočen vojskovodja mnogoštevilno vojsko. (Dalje.)

Čutno predstavljanje pa mišljenje in zakoni mišljenja.

(*Modrosločna razprava. Piše dr. Ivan Svetina.*)

(Dalje.)

Prvi pojav našega notranjega ali duševnega življenja je čutno zaznavanje (sinnliche Wahrnehmung). To nastane največkrat s posredovanjem naših čutil, vselej pa s posredovanjem čutnic ali čutnih živcev in živčnega središča, namreč možgan. Kadar kak zunanji predmet vpliva na naša čutila ali neposredno na čutni živec, takrat nastane v živčevju nekaka prememba, fizikalna ali kemijska, na vsak način neko gibanje v kakoršnikoli obliki. Zunanji predmet — pravimo — je čutni živec razdražil. Živec prevodi potem ta zunanji vtisek ali mik do možganov, v možganih pa se ta do sedaj čisto mehanski pojav, to tvarinsko gibanje, na nam nerazumljiv način spremeni v bistveno drugačen pojav: učini namreč neko premembo našega duševnega stanja. Te premembe se neposredno zavedamo, in to zavest ali novi dušni stan, katerega se zavedamo, imenujemo zaznavo, in sicer čutno zaznavo, ker je nastala s posredovanjem naših čutil ali vsaj čutnih živcev.

Čutna zaznava je torej dušno stanje, ki nastane in nam pride v zavest s posredovanjem naših čutil ali vsaj čutnih živcev.

Ako se n. pr. dotaknem z roko vroče peči, razdraži toplota tipalne živce; to razdraženost ali ta mik prevodi čutni živec do možgan, in ko se je to zgodilo, nastane v duši čutna zaznava, ki jo v tem slučaju imenujemo občutek¹⁾ toplote. — Ali v bližnjem zvoniku zazvoni. Zvónovi tresljaji učinijo valovito zračno gibanje, ki se širi na vse strani; ko pride do mojega ušesa, strese se

mi ušesni bobnič, to tresenje prenesó koščice srednjega ušesa v notranje uho, kjer se slednjič zganejo in zagibljejo nekateri konci slušnega živca. Živec prevodi kakor električna žica to gibanje v možgane. Tu pa je konec vsega tega tvarinskega pojava, in zdaj nastane bistveno drugačen pojav, ki ni več tvarinsko gibanje, ampak nekaj, česar se v svoji notranjosti, v svoji duši zavedam: slišim namreč glas, in to je čutna zaznava. — Naj navedem še tretji vzgled, v katerem zunanjega vtiska ne vsprejme čutilo, ampak se razdraži neposredno čutni živec. Ako me zob boli, tedaj je ta občutek bolečine tudi čutna zaznava, ki je nastala tako, da se je na kakoršen koli, včasih nam neznan način razdražil čutni živec, ki se končuje v zobu. Ako mi zobozdravnik ta živec umori, potem me zob ne boli več.

Čutno zaznavo imam tako dolgo, dokler zunanji predmet vpliva na čutilo ali na čutni živec. Ko preneha ta vpliv, preneha tudi čutna zaznava. Ako ogledujem kako drevo, imam čutno zaznavo. Ko pa oko zaprem, ali se obrnem v stran, da mi svetlobni žarki od drevesa več ne prihajajo v oko, preneha tudi čutna zaznava; drevesa ne vidim več. Ali ko zvon preneha zvoniti, ne slišim več njegovega glasú. In ko se mi razdraženi zobni živec umiri, preneha bolečina.

Vendar pa nas izkušnja uči, da to, kar smo s pomočjo čutil ali čutnih živcev zaznali, ne izgine popolnoma in za vselej iz naše duše, ko preneha zunanji vtisek ali mik. Ako sem si pazljivo ogledal kakega človeka, pred očmi mi je njegova podoba tudi potem, ko ga več ne vidim.

¹⁾ Vrli naš gospod pisatelj imenuje tu občutek ono stanje, katero imenuje sicer čutno zaznavo. V tem se vjema popolnoma z »Dušeslovjem« urednikovim. Razložek je le ta, da imenujem jaz ono stanje dosledno občute in občutke, kakor je Cigale v »Zn. term.« predlagal. Beseda »zaznava« je splošnejša, nego je občutek,

zato se lahko reče: občutek = čutna zaznava. Prav zaradi tega nečemo preminjati gospodu pisatelju izrazov, kakor tudi sploh drugim ne, da se kaže v listu tudi posebnost vsakega pisatelja — poleg potrebne enojnosti. A kjer bode treba, dodajal bom opazke, da se ne bode motil čitatelj. Uredn.

To podobo imenujemo predstavo. Kar smo enkrat ali večkrat videli, to si potem lahko predstavljamo, ne da bi morali isto neposredno zopet videti. Tako si lahko tudi precéj živo predstavljam, kako se glasé zvonovi domače cerkve, ako bivam tudi daleč od doma. Tudi imam predstavo onega neprijetnega dušnega stanja, ki ga imenujemo zobobol, ako me tudi sedaj zob prav nič ne boli.

Predstava je torej nekak sled čutne zaznave, ki ostane v naši duši, ko preneha ono delovanje čutila in čutnih živcev, ki je povzročilo zaznavo.

Razumeva se, da si tega sledú ne smemo misliti tvarinskega, ker je duša netvarinska, ampak to je-le zmožnost naše duše, da si more isto dušno stanje, ki je prvič nastalo s posredovanjem čutil in čutnih živcev, v zavesti bolj ali manj živo obnoviti, ne da bi bilo zopet potreba razdražiti živcev.

Iz te razlage je tudi razvidno, da si moremo le to predstavljati, kar smo prej čutno zaznavali. Nadčutnih predmetov, kakor Boga, duše, kake sile, vzroka itd. ne moremo si predstavljati, pač pa si moremo vse to misliti, kakor bomo videli pozneje.

Izkušnja nas dalje uči, da predstave v naši duši niso neizpremenljive, dasi eden in isti predmet predstavljamo sedaj bolj, sedaj zopet manj živo, in da se včasih zdi, kakor bi kaka predstava popolnoma izginila iz duše. V enem in istem trenutku moremo le malo predstav imeti popolnoma jasno v svoji zavesti. Ko pridejo v zavest druge predstave ali sploh nove zaznave, morajo se prejšnje umakniti nekako v ozadje¹⁾, kjer tako oslabé, da se jih skoraj nič ali popolnoma nič ne zavedamo. Toda ob ugodni priliki se nam utegnejo zopet v obilnem številu in prav živo obnoviti v zavesti. Tako se n. pr. godi učencu, ki je prišel s počitnic zopet v šolo. Vse

¹⁾ Čitatelju skoro ni treba razkladati natančneje, da takih in enakih stavkov, ki govoré o duševnih pojavih, kakor bi bili čutni predmeti gibajoči in delujoči, ne smemo umevati v pravem, ampak v prenesenem pomenu. Predstave se ne pomikajo, a nam se zdi tako.

one predstave, ki so mu v počitniški dobi napolnjevale dušo in zavest, morajo so umakniti novim zaznavam in predstavam v novi družbi in med šolskimi knjigami. Naj pa nekaj tednov po začetku šole tega učenca obišče znanec od doma, kako mu bodo tedaj silile v zavest raznovrstne predstave s počitnic! Koliko bo imel vprašati svojega obiskovalca, kako je s to ali ono zadevo doma!

Izkušnja nas torej uči, da nam predstave izginjajo iz zavesti, a se zopet povračajo. To povračevanje imenujejo dušeslovci obnavljanje ali obnovo predstav (Reproduction der Vorstellungen). Tudi navaja dušeslovje zakone, po katerih se godi ta obnova. Ti zakoni se ne ozirajo na človeško voljo, katera more obnoviti v zavesti to ali ono predstavo tako, kakor človek sam hoče: ampak ozirajo se le na one lastnosti, katere imajo nekatere predstave same po sebi, tako da vsled teh lastnostij že same — brez naše volje — obnavljajo druge predstave, kakor smo to videli v prejšnjem vzgledu; tu je bil obisk domačega znanca vzrok, da so se v učenčevi duši druga za drugo obnavljale različne predstave iz počitniške dobe. Dušeslovje imenuje te zakone: zakone obnove ali tudi združevanja predstav (Reproductions- oder Associationsgesetze), in sicer poslednje zato, ker imajo nekatere predstave ali tudi zaznave to lastnost, da se z njimi rade združujejo tudi druge predstave; ako je ena v zavesti, obnovi se kar sama po sebi tudi druga. Ako si n. pr. predstavljam domačo hišo, pride mi nehoté v zavest tudi predstava stare hruške, ki stoji blizu hišnih vrat; tej se pridruži tudi predstava njenega sladkega sadú in morda še mnogo drugih mičnih predstav iz otročjih let.

Po zakonih združevanja predstav nastaja živahno gibanje v naši duši, v naši zavesti. Ali h krati, ali zaporedoma nam prihaja v zavest cela množica posameznih predstav, ki se družijo v večje celote: skupine ali vrste. Predstavljam si n. pr. učenca sedečega v šoli, in h krati mi je pred dušnimi očmi celi razred, kakor sem ga že večkrat v resnici gledal

pred sabo. Ali predstavljam si začetek znane melodije, in nehoté se vsa melodijska lepota vrsti obnovi v moji zavesti. A še nekaj čudnejšega in zanimivejšega se dogaja. Včasih se združujejo v celote take predstave, ki izvirajo iz popolnoma ločenih zaznav, in tako se narejajo v zavesti navidezno nove skupine: predstavljamo si marsikaj, česar nikdar nismo in morda ne bomo doživeli tako, kakor si predstavljamo. Popotnik n. pr., hodeč po tuji zemlji, občuduje tukaj krasno palačo, na drugem kraju mu ugaja lep vrt in zopet drugod

se razveseljuje v prijetni družbi. Zvečer truden zaspí in v sanjah se mu zdí, da občudovana palača stoji v sredi onega vrta, v palači pa je zbrana ista vesela družba, ki prepeva morda znane pesmi, katere je slišal le v svoji domovini. Tako se mu je v duši ustvarila predstava, katere posamezni deli izvirajo sicer iz istinitih zaznav, a v svoji celoti je nekaj novega, česar v resnici ni doživel. Tako predstavljanje imenujemo domišljjevanje, in dušno zmožnost, kateri to pridevamo, domišljijo ali fantazijo. (Dalje.)

SLOVSTVO.

SLOVENSKO SLOVSTVO.

Knjige „družbe sv. Mohora“ za leto 1889.

(Konec.)

„**Oběna zgodovina za slovensko ljudstvo**“. Spisal Josip Starč, kr. profesor višje realke v Zagrebu. Izdala in založila družba sv. Mohora v Celovcu. XIII. snopič str. 160.

Gospod pisatelj nadaljuje v imenovanem 160 strani obsegajočem snopiču (str. 81—240) veliki prevrat francoski in njegove posledice za Francijo in druge dežele v Evropi, Ameriki, Afriki in Aziji; začenja oběno zgodovino svojo pri Longwy, trdnjavi francoski (str. 81), in jo konča pri Nikolaju I. carju ruskem (1825—1855) (str. 239—240).

Naj omenim na kratko vsebino tega snopiča.

Ko so po prevratu umorili kralja Ludovika XVII., nakopali so si Francozi mnogo sovražnikov na glavo. Štirikrat so sklenili vladarji evropski zavezo zoper Francijo. A Napoleon in njegovi generali so premagali vse nasprotnike po Evropi, Afriki in Aziji. Vkljub vsem naporom in velikanskim žrtvam vladarjev in narodov ustanovilo se je cesarstvo francosko dné 2. decembra 1804, dočim je tedanji rimsko-nemški cesar Franc I. odložil krono cesarja nemškega (l. 1806) in se od leta 1804 nazival »cesar avstrijski.«

Bojna sreča, ki je Napoleona do sedaj spremljevala po bojiščih evropskih, — egipčanskih in

sirskih, zapustila ga je na nepreglednih planjavah ruskih (1812). A še le leto pozneje (1813 od 16. do 19. oktobra) je naredila bitev na Lipskem polju za vselej konec skoro nepremagljivi moči in slavi njegovi. Napoleon je moral iti v prognanstvo na otok Št. Heleno (1815). A vladarski shod na Dunaju (1814/15) uredil je po prekuciji in neštevilnih bojih razrušene razmere evropske iz nova, in kmalu nato se je sklenila med cesarjem ruskim in avstrijskim in kraljem pruskim takozvana »sveta zaveza« v Parizu, dné 26. sept. 1815 za ohranitev miru in starega reda.

Nova dōba je napočila za svet. Prekucijski duh francoski je rodil svobodoumno gibanje po Evropi in daljni Ameriki. Novi boji so nastali in nove prekucije v Španiji in Italiji, v Franciji, Belgiji in Švici; na zapadu onstran atlanskega oceana so se ustanovile iz pokrajin portugalskih in španskih nove neodvisne države. Stari red, za katerega sta na vso moč delala ruski car Aleksander I. in knez Metternich, vodja politike evropske, ni se mogel ohraniti, sveta zaveza ni imela zaželenega uspeha, kajti po prekuciji francoski se je probudil svet in probujenje njegovo korakalo je dalje in dalje.

Gospod pisatelj je ločil po osodepolnem letu 1815 dobro predelano tvarino v dve dōbi ter nam narisal priprostim, lahkoumevnim jezikom in mirnim peresom življenje zgodovinsko zadnjih let 18. in prvih 19. stoletja. Obrnil je vso pozornost na važnejše čine in dogodke, podavši čitatelju njih prave vzroke in nasledke in na-

Kapús, úsa, zelje kiselo. Govori se: Kiseva jed. (Laško: Capúccia, Häuptchen-salat.)

Kazen, zni (sing.), obresti, Zins.

Klada, e, na tla podrto drevo.

Kôj? namesto: kaj? — Vselej pa: Kaj si star? ali kaj let si star?

Kónjeclj, kobilica, Heupferd (Locusta).

Krótvati, klatiti sadje.

Kvôbek, klobuk.

L'ki, précej. *Ki*, kar. N. pr. l'kí pridem, précej pridem; ki sam prinesi, kar sam prinesi.

Luža, e, blato na cesti.

Márnjati, govoriti.

Med, predl., = nad; med-sé, navkreber; pod-sé, navzdol; táma, tam; táma-le, tám-le; gorta, hinauf; tóta-le (ženska), dieses (Weib) da; tóta béži, gehe hin.

Médenca (sic!), knoflja.

Meša, maša.

Mešta, žganjci.

Mihél, a, plur. mihéli, čmrlj.

Mô, morem, n. pr. ne mô vsega sam, ne morem vsega sam.

Nagnjivati se, hud postati, zameriti.

Naplatíti besedo, na pol povedati ali eliptično govoriti, n. pr. ko bi rekel: »Bi že povedal, toda . . .«

Nazamánsko, medmet, izraz začudenja. (Konec.)

Čutno predstavljanje pa mišljenje in zakoni mišljenja.

(Modroslovná razprava. Piše dr. Ivan Svetina.)

(Dalje.)

Yse do sedaj popisano predstavljanje brez ozira na vpliv naše volje moremo imenovati čutno predstavljanje, zato, ker se neposredno naslanja na čutno zaznavanje, to pa na posredovanje čutil in čutnih živcev. Katere predstave se obnavljajo v zavesti in kako se združujejo in razdružujejo, to je odvisno od kakovosti predstav samih, ki so že v duši, in od vplivanja novih zaznav. Oboje pa ima svoj poslednji vzrok v vplivanju zunanjih predmetov na naša čutila in na čutne živce.

Čutno predstavljanje je torej neprestani tok ali vedno menjavanje, združevanje ter razdruževanje predstav v zavesti, ki se vrši brez vplivanja volje po naravnih zakonih predstav.

Čutno predstavljanje še ni nikako mišljenje. Ono se nahaja tudi pri živalih in je najvišji pojav živalskega notranjega življenja, rečemo lahko: živalske duše, ako hočemo to, kar oživlja živalsko telo, tudi imenovati dušo, dasi je ta živalska duša bistveno različna od človeške. Pri

človeku se nahaja čutno predstavljanje čisto tako, kakor smo je zgoraj popisali, samo v sanjah. Takrat človeški um in volja ne delujeta, in predstavljanje se vrši samo po mehanskih zakonih obnavljanja in združevanja. Zato nastajajo v sanjah večasih jako čudne in smešne ter brezsmiselne zveze in skupine predstav. Domišljije tu ne brzda ne um ne prosta volja, zato ustvarja v duši podobe, ki se morajo razdreti in razpršiti, ko se prebudimo in se zopet prične delovanje višjih duševnih močij. Kadar je človek vzbujen, takrat se njegovo čutno predstavljanje ne more nikdar popolnoma odtegniti vplivu volje. Vendar je pa ta vpliv lahko večji ali manjši. Večasih se zgodi, da je jako majhen, da se kdo nekako prepusti samo svoji domišljiji. Tedaj pravimo, da ničesa ne misli, ali da sanja ob belem dnevu.

Na podlagi čutnega predstavljanja se razvije pri človeku mišljenje. Človek ima namreč zmožnost, da more prosto poseči v tok čutnega predstavljanja, ki se vrši po vplivanju zunanjih predmetov in po zakonih obnavljanja in združevanja.

vanja predstav. Predstave, katere bi po tem vplivanju in po teh zakonih izginile iz zavesti, more svojevoljno pridrževati, more jih primerjati z drugimi predstavami, ki so v zavesti, ali katere si svojevoljno pokliče v zavest, in ako hoče, more združevati predstave, ki bi se po navedenih zakonih same nikakor ne združile. Obratno more zopet odganjati predstave, ki silijo v zavest; združevanje njihovo, ako se mu ne zdi primerno, more zabranjevati, in že nastale nepovoljne skupine more zopet razdirati in jih popolnoma razpršiti ali zavreči. Pri tem se ozira na kakovost predstav in ima pred očmi določen smoter. Umno preudarja, katere predstave in kako naj jih združuje, da ta smoter doseže. To delovanje človeškega duha imenujemo mišljenje.

Opazajmo n. pr. učenca, ukvarjajočega se z reševanjem matematične naloge, ki mu prizadeva mnogo truda. Ne moremo mu sicer gledati naravnost v dušo, a iz lastne izkušnje moremo mnogo sklepati, ako se spominjamo, kako se je nam godilo v podobnih slučajih. Mirno zrečem v matematični zvezek, posije prijazno solnce na pisalno mizo. Lep dan je. Jako prijetno bi bilo iti na sprehod. Drevored, Šiška, tovariši-součenci: vse te predstave mu silijo v zavest. A pridni učenec odžene vse; nalogo hoče prej izvršiti, potem pride drugo na vrsto. Še enkrat pazljivo prebere nalogo. Obnavlja si v svoji zavesti različne izreke in pravila, ki se jih je učil. Slednjič nastavi nalogo, računa; a rezultat je neprimeren, gotovo napačen, to vidi na prvi pogled. Kje je pomota? Išče jo in najde, da ni rabil pravega pravila. Razdere torej in zavrže vse, kar je naračunal po tem pravilu. Sedaj računa vnovič in sicer po pravem pravilu. Rezultat je jako primeren, in učenec ima veselo zavest, da je prav izvršil nalogo. Duševno delovanje tega učenca je bilo mišljenje. Tudi tu smo opazili, kakor pri čutnem predstavljanju, obnavljanje in zatemnjevanje predstav v zavesti, njihovo združevanje in razdiranje nastalih skupin. A vse to se ni godilo kar mehansko in — rekli bi — slepo, ampak tu je z npravno svobodo gospodovala učenčeva volja.

On je izbiral in volil med predstavami: to je sprejel, ono zavrzel, iz nekaterih predstav je sestavil skupino, druge je zopet izločeval iz skupin, ali pa je celo nepovoljno skupino razdril in zavrzel. In ne samo volja, ampak tudi učenčev um je tu deloval. Ako je hotel učenec nalogo prav izvršiti, ni smel katerih koli predstav združevati v kakoršne koli skupine, ampak moral se je ozirati na njihovo vsebino ter izbirati in združevati tako, kakor je bilo za njegov namen potrebno.

To je torej prvi znak mišljenja, da je svobodno in razumno duševno delovanje. Že iz tega razvidimo, da mišljenje ni le čutno predstavljanje na višji in popolnejši stopinji, ampak je od tega bistveno različen duševni pojav. Tu ne delujejo več slepe tvarinske sile po nepremakljivih naravnih zakonih, kakor se to godi v čutnem predstavljanju. Tu pač vse odločujejo vtiski zunanjih predmetov na čutila in čutnice in pa zakoni obnove in združevanja predstav. Mišljenje pa je delo višjih dušnih zmožnostij: uma in proste volje, in se ne vrši po naravnih, ampak po npravnih zakonih, ki ne silijo, ampak le velevajo. Zato se žival, ki nima uma in proste volje, nikdar ne more povzdigniti do mišljenja. Ali da sklepamo bolj pravilno: ker nas izkušnja uči, da se žival nikdar ne povzdigne do mišljenja, zato moramo trditi, da živalska duša nima uma in proste volje, da je torej bistveno različna od človeške duše, katera je po teh svojih dragocenih darovih podobna Bogu, ki ima najpopolnejši um in najboljšo voljo. Naj ima žival še tako popolne čutne zaznave, naj se razvije njeno čutno predstavljanje do najvišje stopinje, od mišljenja je vedno bistveno različno. Razlika je taka, kakor med ladijo brez krmarja, s katero se igrajo valovi ter jo vetrovi drvé po viharnem morju, da nihče ne vé, kam, in pa dobro urejenim parnikom, katerega razumen poveljnik vodi naravnost proti določenemu mestu. — Ali naj rabim še drugo priliko, ki je morda primernejša. Ko sem bil v minolem poletju na visokem Triglavskem pogorju, bilo mi je skoro nekako tesno

pri srcu, ko sva z dragim tovarišem korakala ob robu velikanske gorske kotline, ki jo imenujejo »Pekel«. Okrog in okrog sama siva skala, tu štrleča visoko proti nebu, tam meleča se v globok prepad, kojega dno je pokrito s snegom in ledom. Nikjer ni videti ne grmiča ne travice, nikjer ni slišati drugega glasú, nego samo neprijetno žvižganje mrzlega vetra. Tu ni najmanjše sledi »človeškega uma in dlana«, tu gospodarijo le divje naravine sile. Ko prehodiva to kotlino, pokaže se nama naenkrat v primernem zatišju mala hišica — Dežmanova kočá ob vznožju Triglavovih pečin. Kako dobrodelno je ta pogled vplival na-me! Veličastno je res vse, kar tam gori gledaš daleč in daleč na okrog, a vse je v divjem neredu, brez smotra. A ta skromna hišica ti priča, da je tu delovala drugačna moč, kakor so slepo delujoče naravine sile. Umni človek si je tu postavil pribežališče, ki prav primerno izpolnjuje svoj namen.

Glej! vse to, kar sem takrat zrl v onem veličastnem, a divjem pogorju, zdi se mi nekaka podoba živalskega

čutnega predstavljanja, a ona hišica tam gori mi je podoba človeškega mišljenja. Res je sicer, kar poje pesnik o onih skalnatih pečinah:

»Sklad na skladu se vzdiguje
Golih vrhov kamni zid;« —

a vse one sile, ki so nagromadile tiste velikanske sklade, niso mogle sezidati one skromne hišice. Tu je bilo treba človeškega uma, ki je skladal kamenje ne sicer v velikanske sklade, a zato pa razumno in tako, da se je dosegel določeni smoter. Enako tudi one sile, ki delujejo pri čutnem predstavljanju, ne morejo ustvariti niti najskromnejše misli.

Z dosedaj povedanim smo že nekoliko označili mišljenje, a ne še popolnoma; tudi še nismo zadostno pokazali, kako se razlikuje mišljenje od čutnega predstavljanja. Vse čutno predstavljanje ni drugega, nego obnavljanje in zatemnjevanje predstav v zavesti in pa njihovo združevanje v razne skupine, ktere nekaj časa ostajajo v zavesti, potem pa zopet izginejo, kadar jih zatemne druge predstave ali nove zaznave.

(Dalje.)

SLOVSTVO.

SLOVENSKO SLOVSTVO.

(Spisal dr. Fr. L.)

Knjige „Slovenske Matice“.

„**Letopis Matice Slovenske za leto 1889.**“ Uredil dr. Lovro Požar. V Ljubljani. Natisnila »Narodna Tiskarna«. 1889. Str. 360. Cena 1 gld. 30 kr. — Vsakdo sodi najraje po svojih željah, po svojem okusu in svojem delokrogu. Po tej svoji posebnosti rečem rad, da mi ta Letopis posebno ugaja. A zdi se mi, da tudi drugi čitatelji ne bodo ugovarjali tej sodbi, naj se ozirajo na vsebino, ali na obliko. Po malem »Spominskem listu petindvajsetletnice ‚Matice Slovenske‘« — pesmi, katero je zložil g. Jos. Cimperman — nahajamo najprej zanimiv spis S. Rutarja: »Prazgodovinske

izkopine po Slovenskem« (str. 1—63), govoreč o izkopinah sploh, o raznih dobah prazgodovinskega človeka in o izkopinah l. 1888 posebej. To polje napredujočega znanstva je zelo težko: ne, kakor bi težko bilo napisati iz raznih knjig vsakovrstne verjetne in neverjetne stvari o prazgodovinskem človeku, marveč težko je iz posameznih predmetov povzeti zanesljivo, resnično sodbo. Kako se je »prazgodovinarstvo« v svojih naukih lovilo in iskalo ravnotežja, to je znano, znano tudi, da se je marsikakemu preiskovalcu v najdrznejših in najgenijalnejših hipotezah primerilo kaj smešnega, kakor n. pr. l. 1875 K. Merku. O slovenskem spisu pa lahko rečemo, da hodi večinoma po varni in zanesljivi poti, da se varuje pretiravanja. Ker upam, da bodem mogel čitateljem preje ali sleje podati

vec), Lúkejca (Lukec), Urbánica (Urbáni), Smrinjekica (Smrinjek), Búdineka (Búdinek), Márkejca (Márkec), Bajšica (Bajs), Bváželjnica (Bváželj), Klemenjákica (Klemenják).

Ženska končnica *ica*: Rogaríca (Rogár), Pečaríca (Pečár), Petrašica (Petraš).

Ženska končnica *ka*: Pleška (Pleš), Robička (Róbič), Jernejka (Jernejec), Sivka (Sivec), Júrežka (Jurež), Petácka (Petác), Bricka (Brcé).

Ženska končnica *lja*: Čóšlja (Čošelj), Merklja (Merkelj), Bôblja (Boběk).

Ženska končnica *nja*: Bukšnja (Bukš), Kádernja (Káder), Kajžnja (Kajž), Vočnja (Voč), Knapnja (Knap).

Ženska končnica *ova*: Markova (Marka).

Govori se: V Kranjski Gori (ker je vás v dolini), dalje Podkórenom; torej iz Kranjske Gore, iz Podkórena. Ako vprašáš onostran gore koroškega sosedá, namenjenega v Kranjsko Goro: kam greš? — odgovoril ti bode: Grem v Kranj. V Kranjski Gori pa spet onim,

ki so doma zunaj »Gorenjske doline«, pravijo: Kranjci.

Kranjska Gora se je včasih imenovala: Mati Božja na Belem Produ, nemški je: Kronau; »Krainberg« je dve uri oddaljeni koroški Strmec blizo cesarske ceste. Ljudje (Vaštanje) se sami in sosedje jih nazivljejo Baróvce (Borovci), žensko ime je: Barovšica (Borovšica), prid. barovski (borovski). Sosednja vás je Log (Vog). Ljudje so: Važáni, žensko: Važánka, prid. vóženski. Druga vás je Rúte. Imena in pridevniki se glasé: Rútarji, Rútaršca, rútarški. Spet vás: Podkuže (iz Podkluze, Unterklausen); oblike: Krížarjani, Krížarca, krížarski. Na gorskem robu je vás: Srednji Vrh. Druge oblike se vidijo skoraj nesorodne: Serjáni, Serjánka, serjanski. Vás: Podkóren (Wurzen) se delí v Spodnji in Zgorenji Kóren. Tam so Karenci (Korenci), ki imajo svoje Karenšice, fantje so karénski. Za »Koren« se číta v starih matrikah: Radix.

Čutno predstavljanje pa mišljenje in zakoni mišljenja.

(Modroslovna razprava. Piše dr. Ivan Svetina.)

(Dalje.)

Misleči duh pa s svojim umnim in prostim delovanjem izobraža pojme, dalje si ustvarja ideje, katerih ne zajema iz čutnega zaznavanja, ampak iz globočine svojega lastnega bitja. Primerjajoč potem pojme in ideje med sabo in z zunanji predmeti sodi in sklepa ter združuje svoje sodbe in sklepe v večje skupine, v dokaze in znanstvene sestave. Kako se vse to vrši, tega ne bom tu na drobno razpravljaj; le to hočem nekoliko natančneje popisati, kako človeški duh na podlagi čutnega zaznavanja in predstavljanja izobraža prve svoje pojme. To namreč je v tesni zvezi z namenom tega spisa, ker bomo v izobražanju prvih pojmov gledali prehod iz čutnega predstavljanja do mišljenja.

Ako zaznavamo več predmetov iste vrste ali pa isti predmet večkrat, potem je vsaka posamezna predstava, ki nastane iz dotične zaznave, bolj ali manj natančna in živa slika tistega predmeta, ki smo ga zaznavali. V njej se nahajajo bistveni in nebistveni znaki dotičnega predmeta. Bistvene znake imenujemo one predmetove lastnosti, ki se nahajajo na vseh predmetih iste vrste, ali na istem predmetu vsak čas. Bistvene znake jih zovemo zato, ker so za predmet tako važni, da nikdar ni in ne more biti brez njih, sicer bi ne bil več isti predmet. Nebistvene znake pa imenujemo one predmetove lastnosti, ki se nahajajo le na enem ali na nekaterih predmetih iste vrste, na drugih pa ne, ali pa jih tudi predmet včasih ima, včasih pa ne. Ako

n. pr. gledamo več ljudij, vidimo, da imajo vsi ljudje pokoncu stoječe telo, dve roki in dve nogi; tudi se lahko prepričamo, da imajo vsi sicer različno izobrazene, vendar pa iste duševne zmožnosti: um in voljo, spomin in domišljijo, zmožnost govorjenja itd. To so človeku bistveni znaki. Ako bi pri kakem človeku katerega pogrešali, imenovali bi to neko nedostatnost ali nepopolnost. Velika pa je razlika med ljudmi gledé nebistvenih znakov. Ta je velik, oni je mnogo manjši, ta ima črne lase, oni je rumeno- ali belolasec. Eden je bistroumen, drugi ne; nekateri ljudje se odlikujejo z živahno domišljijo, drugi zopet z dobrim spominom. Celó v enem in istem človeku se nebistveni znaki izpreminjajo. Danes ima kdo dolge lase, jutri pa se ostriže; v delavnik je priprosto oblečen, v nedeljo pa se praznično opravi; mali učenček nosi sedaj še abecednik v naramni torbici, a za nekaj let hode morda velik učenjak.

Ko smo zaznali ali opazili več predmetov iste vrste ali eden in isti predmet večkrat, tedaj nastane v duši nekaka splošna predstava (Gemeinbild, $\sigma\chi\eta\mu\alpha$). V tej splošni predstavi so bistveni znaki, ki so se ponavljali pri vseh zaznavah, veliko živeje in določneje

izraženi nego nebistveni znaki, ki so bili pri različnih zaznavah različni. Poslednje si predstavljamo nekako nejasno in nedoločno: sedaj nam prihajajo nekateri, sedaj drugi v zavest, a vsi so v primeri z bistvenimi znaki nekako zatemnjeni. Glejmo n. pr. kakega človeka, in zaznamujmo skupino bistvenih znakov te zaznave z *A*, nebistvene znake pa z *abc*, potem bi bil obrazec te zaznave, oziroma predstave tega človeka *Aabc*. Glejmo potem drugega človeka, ki ima — seveda — iste bistvene znake *A*, toda različne nebistvene znake *def*, potem dobimo za predstavo tega drugega človeka obrazec: *Adef*, in ravno tako za predstavo tretjega človeka obrazec: *Aghi*, ako nam črke *ghi* pomenjajo njegove nebistvene znake. Iz teh posameznih predstav nastane potem v zavesti splošna predstava, katere obrazec bi bil:

$$A \left\{ \begin{array}{l} abc \\ def \\ ghi \end{array} \right.$$

Splošna predstava je torej jasna in določna predstava bistvenih znakov kakega predmeta združena z nejasno in nedoločno predstavo njegovih nebistvenih znakov. (Dalje.)

SLOVSTVO.

SLOVENSKO SLOVSTVO.

(Spisal dr. Fr. L.)

»**Angeljček.**« Otrokom učitelj in prijatelj. Izdal Anton Kržič. V. zvezek. V Ljubljani, 1890. Samozaložba. — Tiskala »Kat. Tisk.« Dobiva se v »Katol. Bukvarni« v Ljubljani. 8°. Str. 48. Cena 12 kr. Z zelo okusno zunanjo opravo in prijetno, otrokom primerno vsebino se ta zvezek — rekel bi — nekoliko odlikuje celó pred prejšnjimi zvezki. Vsebina je raznovrstna: zabavna in poučna, šaljiva in resnobna, v vezani in nevezani besedi. Lepe slike pojasnujejo to,

kar se čita tiskano, in naposled se nauči mladi čitatelj lahko še risati. To je pač dobrote dovolj za malo penozov; več ne more nihče zahtevati.

»**Národné legende za slovensko mladino.**« Nabral, izdal in založil Anton Kosi, učitelj v Središči. I. zvezek. V Ptuj. Natisnil W. Blanke. 1890. Mala osmerka. Stranij 39. Cena 18 kr. — Največ izmed teh legend je povzetih iz »Vrtea«. Zbrane so dobro, da so res h krati kratkočasne in poučne. V »Predgovoru« razlaga gospod pisatelj »legendo« zgodovinsko in stvarno. Koliko narodove modrosti nahajamo v legendah sploh, koliko dragocenih nauk, tega mi ni treba tukaj

niso dosledni in motivi raznih dejanj ne dovolj utemeljeni. Imel je sicer vedno dobro voljo, a zmožnosti mu je nedostajalo; in to je sam v svoji lepi skromnosti opažal. Zato je hvaležno sprejemal vse dobrohotne opomine in pouke ter se je trudil, da bi po teh zboljšal svoje spise. O tem mu daje najlepše spričevalo Stritar, pišoč: »S svojimi ‚obrazi iz narave‘ si je bil pokojni J. Ogrinec še le prav ustanovil pisateljsko ime. Zanimivo bi bilo slišati, kako so se rodili ti obrazi. Naj povem samo toliko: po dvakrat, trikrat, ako treba, je z veseljem predelaval svoje spise in miroval ni, dokler niso dobili lica, kakoršno se je zahtevalo. Po cele strani si je dal mirno

prečrtavati, in včasih take, ki so se njemu najbolj zdele. Enako se je godilo z njegovo igro ‚V Ljubljano jo dajmo!‘ Zares njegove skromnosti, ukaželjnosti in pridnosti ne morem prehvaliti. Jaz sem preverjen: ako bi bile te čednosti bolj razširjene med slovensko mladino, našel bi se tu pa tam še kak mož, kateri bi nam znal spisati kaj, da bi bilo podobno glasovitim ‚obrazom iz narave‘«. In res nam enakih prirodnih slik kakor so Ogrinčevi »obrazi iz narave«, dotlej ni še podal nobeden slovenski pisatelj. V opazovanju in popisovanju narave je bil Ogrinec, kot izvežban naravoslovec, strokovnjak. (Konec.)

Čutno predstavljanje pa mišljenje in zakoni mišljenja.

(Modroslovna razprava. Piše dr. Ivan Svetina.)

(Dalje.)

Dasitudi je mišljenje slobodno delovanje, vendar ni neomejeno. Zakaj delovati moramo razumno, z mislimi. Prav zakoni mišljenja nas omejujejo in vežejo pri tem dušnem delovanju. Spoznamo pa te zakone, ako se oziramo na smoter mišljenja, ki je: spoznanje resnice. Kdor bi si z neomejeno prostostjo in popolnoma svojevoljno ustvarjal svoje pojme in bi predrzno ter lahkomišljeno sodil in sklepal, ne ozirajoč se na to, so-li njegove sodbe opravičene ali niso, on bi sicer tudi nekako mislil, toda resnice bi ne spoznal. Ker je pa Bog zato dal človeku um in pamet ter prosto voljo, da se po svoji zmožnosti prizadeva za spoznanje resnice, in da po spoznani resnici potem tudi ravna, zato smemo zakone mišljenja primerjati z navnim zakonom, in po njih se ravnati je vsakemu človeku dolžnost, kakor je dolžnost izpolnjevati nnavni zakon.

Oglejmo si sedaj posamezne zakone mišljenja po redu, v kakoršnem jih navadno navaja logika.

* * *

1. Prvi zakon mišljenja se imenuje zakon zadostnega razloga (principium rationis sufficientis), ter slove: »Ne misli ničesar brez zadostnega razloga.« Predno kaj za resnico sprejemem, moram se prepričati, je-li tudi zanesljivo in zakaj je resnično. In predno kaj zavržem kot laž ali zmoto, moram se zopet zavedati, imam li pravico to storiti in zakaj? Kadar nimam zadostnega razloga, da bi se odločil na eno ali na drugo stran, takrat moram biti oprezen, da se ne prenačim.

Koliko se greši zoper ta zakon! Lahko-mišljena mladina, kako rada se prepušča bujni domišljiji, kako na lahko se porajajo v njeni duši razne misli, včasih lepe, vzorne misli, a kako malo vpraša

za razloge, zakaj si tako domišlja! Kako brezskrbno se vpenja po vabljenih vzorih, dokler je bridka izkušnja ne prepriča, da so nedosegljivi, da je sploh življenje precej drugačno, kakor si je slikala — prezirajoč prvi zakon mišljenja.

»Gradove svetle zida si v oblake,
Zelene trate stavi si v puščave,
Povsod vesele lučice prižiga.«

Vendar to bi še ne bilo najslabejše. Ako se lepi vzori tudi popolnoma ne vjemajo z istino, vendar radi odpuščamo mladini nekaj idealni vzlet; celó ljubši nam je nego pretesnosrčna počasnost in nezaupnost, ako se le pri tem v svoji prirojeni živahnosti ne odteguje modremu svetu izkušenih mož, ki morejo večkrat mesto nje misliti in vsestransko preudarjati, kako bi jo ohranili na pravi poti.

Ali pa ne ravna morda uprav tisti, ki se dá drugim voditi, proti velevanju, ki je izreka prvi zakon mišljenja? Ne, ako vé in je prepričan, da sme zaupati svojim vodnikom. Nikakor ne nasprotuje zakonu zadostnega razloga, ako se oziram na svet modrega moža, kateri mi dobro želi, in ako po takem dobrem svetu uravnavam svoje misli in nazore.

Nasprotovalo bi pa prvemu zakonu mišljenja, ako bi bil kdo pripravljen lahkomišljeno zavreči svoje pravo in dobro utemeljeno prepričanje ter bi se udal nasprotnim, napačnim nazorom morda samo zato, ker mu ti nazori ne nalagajo toliko neprijetnih dolžnostij, in ker bolje ugajajo njegovim željam. A žal, da se tudi to dogaja. In to je mnogo slabeje in pogubnejše nego poprej opisana mladini prirojena idealnost in živahnost v mišljenju. Tu vidimo mladeniča, pridnega, vernega, pobožnega. A po nesreči zaide v slabo družčino, udá se strasti, in — slaba knjiga s puhlimi ugovori zoper vero ali vzgled in prigovarjanje nekaterih izprijenih tovarišev zadostuje, da se začne majati njegovo versko prepričanje, in da se polagoma vse njegovo mišljenje popolnoma prevrže na nasprotno stran. Je-li ta nesrečnež imel zadostnih razlogov, da je tako lahkomišljeno zavrgel svoje dosedanje prepričanje, v ka-

terem bi ga lahko potrjeval pogled na toliko množico najboljših mož vsega človeštva, ki so tudi znali misliti, in ki so v enakem prepričanju nahajali in dosegali svojo časno in večno srečo?

A ne samo lahkomišljenost, ampak tudi predrzno sojenje prepoveduje prvi zakon mišljenja. In takih predrznih razsodkov, s katerimi se brez zadostnega razloga obsodi bližnji človek, ali samo v mislih ali tudi z besedo ali celó v pismu, koliko jih je zopet na svetu!

Svoje dni je nastala v Ljubljani govorica, da se tam gori nekje v »koseskem gozdu« prikazuje Mati Božja. Mnogo se je prvi hip govorilo o tem. Nekateri so trdili: »Čudež se godi«, drugi so ugovarjali: »Sleparija je«. Kaj v takem slučaju veleva prvi zakon mišljenja? Bodi oprezen, in ne sodi prehitro! Možno je prvo in drugo. Torej ne sodi, dokler se stvar ne pojasni; počakaj, da dobiš zadostnih razlogov. In stvar se je res kmalu pojasnila. Ni bil ne čudež, ne sleparija, ampak na drevesu je rastla navadna goba, ki je bila od daleč res nekoliko podobna majhnemu kipu Matere Božje.

Zakon zadostnega razloga je imeniten za znanstveno mišljenje, za razne vede, posebno za modroslovje. Posamezne vednostne stroke so lepo urejene skupine sorodnih mislij. Vsaka misel mora biti dokazana, t. j. razviden mora biti razlog, zakaj naj jo vsprejmemo ter imamo za resnično. Zgodovina in njej sorodne vede navajajo v dokaz svojim trditvam različnih virov, v katerih so zabeleženi dogodki in dejanja. Verodostojni vir nam je razlog, da mu verujemo. Bolj abstraktne vede, n. pr. matematika — pa iščejo dokazov za svoje trditve v pojmihih samih, s katerimi se ukvarjajo. Tu je naslednja misel posledica prejšnje, prejšnja pa naslednji razlog. Prav posebno stališče med različnimi vedami ima modroslovje. Ono preiskuje in pojasnjuje tiste misli, ki so naposled podlaga vsemu človeškemu spoznanju, in do katerih bolj ali manj naravnost vodijo vse vede, ne da bi jih mogla katera sama za-se, v svojih mejah dognati. Modroslovje zato vsem vedam utrjuje temelj in vse dovršuje. — Ker

ima modroslovec prav posebno dolžnost, da se strogo ravna po prvem zakonu mišljenja in da prodira do poslednjih razlogov, na katere se opira vse človeško spoznanje, zato je prav pri njem lahko mogoče, da postane enostranski, ter hoteč s pretirano natančnostjo izpolnjevati prvi zakon mišljenja, zanemarja naslednje zakone. Prvi zakon zahteva za vsako misel zadostnega razloga. V zgodovini modroslovja pa se nam v raznih dobah prikazujejo taki možje, katerim naposled nobeden razlog ni bil zadosten, da bi bili kako misel za resnično sprejeli ter jej s popolnim prepričanjem pritrjevali. Iz tega je izviralo menenje, da ne more človek sploh ničesar zanesljivo spoznati. Ta jako pogubna zmota se imenuje skepticizem. Zaide se v to zmoto, kakor sem rekel, ako se v nemar pušča, kar velevajo naslednji zakoni mišljenja. Drugi in tretji zakon namreč zapovedujeta, da mislimo vse to, zã kar imamo zadostnih razlogov; in sicer nam drugi zakon navaja razloge, zakaj sprejmemo kako misel za resnično, tretji pa nas poučuje, kdaj naj kako misel zavržemo kot neresnično. Četrty zakon nam slednjič veleva, naj v vsakem slučaju iščemo razlogov za kako misel ali proti njej, in da ne bodimo nikdar malomarni gledé na resnico ali zmoto.

2. Drugi zakon mišljenja se imenuje zakon istosti ali istovetnosti (principium identitatis). Uporablja se v različnih oblikah, in težko ga je izraziti kratko. Trummer¹⁾ v svoji kratki pa dobro pisani logiki pravi: »Misli tako, da se bodo tvoje misli vjemale med seboj in z zunanjimi predmeti.« In zares se vjema ta oblika stavkova z bistvom in smotrom mišljenja. A mi hočemo za svoj namen izreči ga najsplošneje s temi-le besedami: »Bodi v svojih mislih dosleden.« — Splošno namreč ta zakon zahteva, da trdim in priznavam vse, o čemer sem se prepričal, da je resnično ter da trdim in priznavam vse, kar je z resnico v neločljivi zvezi. Ako

sem o kaki stvari prepričan, priznam jo sicer s prosto voljo, a zavedam se tudi, da sem dolžan to storiti in da se ne smem ustavljati spoznani resnici. Ako spoznani resnici stanovitno pritrjujem in ž njo vred priznavam tudi vse njene posledice, ne vsprejemam pravo za pravo nič novega v svoje misli, marveč trdim isto, o čemer sem se že v začetku prepričal, ker vsaka resnica ima nekako že v sebi razne posledice, te so torej isto, kar resnica, ena celota. Zato se zakon, ki veleva tako ravnati, imenuje zakon istosti.

Kar zaznavam, to ni samo v moji duši, ampak tudi zunaj nje. O tem smo vsi ljudje trdno prepričani; le oni čudaki v modroslovju, ki se imenujejo idealisti, trdijo, da o zunanjem svetu ne vemo ničesar. Zakaj vse naše zaznave — pravijo — so samo notranji, duševni pojavi. Poslednje je sicer res, a ti duševni pojavi izvirajo iz zunanjih. Ne mogel bi si razlagati, zakaj na določenem mestu vsikdar zaznavam drevo, zakaj je vidim in tipam, zakaj je prav takisto zaznavajo tudi drugi ljudje, in zakaj na drugem mestu ne nastajajo iste zaznave, ako bi ne priznaval, da tam res stoji drevo. Zaznava torej mi more biti zadosten razlog, da priznavam tudi zunanji predmet.

Isti zakon mišljenja zahteva dalje, da za resnično priznavam vse ono, česar ne morem sicer čutno zaznavati, kar je pa s čutnimi predmeti v taki zvezi, da bi poslednjih brez prvega ne mogli umevati. Taka je n. pr. z resničnostjo ideje »Bog«, istinitostjo človeške duše itd.

Posebna oblika drugemu zakonu mišljenja je: $A = A$. — A pomenja kako misel. V tej obliki izraža torej zakon istosti zahtevo, naj ena in ista misel ostane vedno sama sebi enaka. Ako sem si n. pr. izobrazil kak pojem, moram ž njim misliti vedno isto skupino znakov, t. j. moram ga rabiti dosledno, naj ga rabim v eni ali drugi zvezi. Ako trdim, da je moja soba štiri metre široka, in da gredica na vrtu meri tudi štiri metre, moram si štiri metre drugikrat misliti prav tako kakor prvokrat. (Dalje.)

¹⁾ Trummer. Logik, pag. 12.

vredno, posebno pa vrednostni papirji so bili tako skriti, da so jih še po njegovi smrti težko dobili, dasi je v svoji oporoki sam naznanil, kje se dobé. Na predale je napravil napačne napise, nekatere dragocenosti je hranil med starimi pismi, svoje zlato pod črnimlikom v pisalni mizi. Kakor nekdanj tiran sirakuški, tako se je tudi Schopenhauer bal brivca; svoje pipe je vselej skrbno shranil potem, ko jih je rabil. Kadar je imel opraviti s kako pogodbo ali kupčijo, bal se je vedno, da bi ga ne ogoljufali.

Tako je bilo zasebno življenje našega junaka. Čeprav se je skrbno varoval vsega, kar bi mu krajšalo življenje, in je vedno skrbel, da bi je podaljšal, vendar je tudi na njegova vrata potrkala smrt bolj zgodaj, nego si je sam želel. Meseca septembra 1860. leta ga prime dosti huda plućnica. Kmalu pa okreva, vzbudi se mu upanje, da bode zopet zdrav in še dolgo živel. Dne 20. tistega meseca umrje naglo za plućnim mrtvoudom. Zdravnik najde mrtvega naslonjenega na zofi. Da bi bil mislil na to, kaj bode po smrti, o tem ne pové ničesar njegov večkrat imenovani življenjepisec, marveč trdi, da je gledal mirno smrti v obraz, češ, saj ima mirno intelektualno vest. A kdor je pazljivo čital te vrstice in se oziral na vse

gibanje njegovega srca, ne more tega verjeti. In v resnici se poročá o smrti njegovi to-le: »V svoji poslednji bolezní je zaradi hudih bolečin večkrat zaklical: ‚O Bog, moj Bog!‘ Ko ga vpraša neki zdravnik, ki je bil tedaj navzoč: ‚Ali je Bog po vaši filozofiji?‘ odgovori on: ‚Brez Boga ni filozofija zadostna v bolečinah; ako okrevam, bode to drugače.‘ Stanje se mu nekoliko zboljša, in zdravnik ga dobi nekega lepega dne v septembru sedečega ob oknu. Opomni ga prejšnjega pogovora, pregovori nekoliko o večnosti in imenuje tudi ime Kristusovo. Tu pa se razsrđi filozof jako: ‚Pustite taka strašila! Take bedarije so dobre za otroke: filozof ne potrebuje Kristusa.‘ Kmalu potem je bil filozof mrlič. Zdravnik, ki je to slišal, pripovedoval je ganen ta dogodek neki prijateljici.«¹⁾

Srečna smrt? Srečno življenje? Pa ne! Čitatelj je lahko spoznal iz teh vrstic, ki so povzete ponajveč iz spisov, Schopenhauerju prijaznih, da je to življenje — življenje odurnega sovražnika in zaničevalca ljudij táko, kakoršno je življenje kakega sitnega izrastka na človeškem telesu. Kdo more imenovati to življenje táko, kakoršno si misliš življenje pravega modrijana? (Konec.)

¹⁾ Janssen I., str. 521, 522.

Čutno predstavljanje pa mišljenje in zakoni mišljenja.

(Modroslovna razprava. Piše dr. Ivan Svetina.)

(Dalje.)

Ker pojme izražamo z besedami, morali bi za isti pojem dosledno rabiti isto besedo in narobe. Vendar nam včasih ena beseda zaznamuje več pojmov, včasih pa izražamo isti pojem z različnimi besedami. Ta posebnost vseh jezikov utegne biti povod napačnemu sklepanju. Na to se naslanjajo tudi nekateri bolj ali manj dovtipni sofizmi. N. pr.

Marjetice so lepo pisane cvetice;
Županova hči je Marjetica:

Torej je županova hči lepo pisana cvetica.

Miš gloda sir;

Miš je enozložna beseda:

Nekatere enozložne besede glodajo sir.

V matematiki se oblika zakona istosti: $A = A$ navaja kot aksijom, t. j. kot prvotna, sama po sebi razvidna resnica: »Vsaka količina je sama sebi enaka.«

Ako imamo dva pojma in hočemo razsoditi njuno medsebojno razmerje, tedaj veleva zakon istosti, da združimo v logični sodbi drugega s prvim kot predikat s subjektom, ako je drugi pojem

znak prvega. Mislimo si n. pr. pojma: kvadrat in paralelogram. Kvadrat ima znake: paralelogram, enakostraničen, pravokoten. Navedena pojma moramo torej združiti v logični sodbi: Vsak kvadrat je paralelogram. Ravno tako velja tudi razsodek: Vsak kvadrat je enakostraničen; in: Vsak kvadrat je pravokoten; pa tudi ta: Vsak kvadrat je enakostraničen pravokoten paralelogram itd.

Zakon istosti, zahtevajoč to doslednost v mišljenju, izraža se večkrat tudi v tej-le posebni obliki: »Z vsakim pojmom združuj vse njegove znake«, ali: »S pojmom stoji vsa njegova vsebina«.

V matematiki se tudi ta oblika navaja kot aksijom: »Vsaka količina je enaka vsoti vseh svojih delov.« Ako A sestaja iz delov a , b , c , potem je $A = a + b + c$.

Večkrat pa razsodimo o medsebojnem razmerju dveh pojmov, ki imata popolnoma različno vsebino: pojma nimata skupnih bistvenih znakov, pa tudi nobenega nasprotja ni med njima. Take pojme imenujemo *disparatne*. Mislimo si n. pr. pojma »peč« in »gorak«. Kako naj tu razsodim, je li peč gorka, ali ni? Z izkušnjo, ako peč potipljem, ali ako sem videl v njej ogenj, ali ako mi je kdo drugi povedal.

Ako torej v svojih dosedanjih mislih ne najdem razloga, da bi kako novo misel sprejel ali zavrgel, potem mi je treba najprej razsoditi, ali ne nasprotuje mojim dosedanjim mislim. Ako ne, potem zahteva doslednost v mišljenju, da jo vsprejemem. Taka nova misel mi ne pojasnjuje samo mojih dosedanjih mislij, ampak je v resnici nova; ž njo se je razširilo obzorje mojega spoznanja, ne samo zjasnilo. Zato nekateri vodila, po katerem smo sprejeli tako misel, ne prištevajo več zakonu istosti. Drbal¹⁾ v svoji logiki navaja to vodilo sicer v zvezi z zakonom istosti, vendar kot poseben zakon, ki ga imenuje: *Princip der Einstimmung* (*principium convenientiae*), po naše moremo reči: zakon združljivosti. Ta zakon pa se glasi:

»Disparatne pojme združuj v svojih mislih, kadar te izkušnja uči, da so njihovi predmeti v resnici združeni.« Ali pa še splošneje: »Kar si spoznal za možno, to imej za resnično, ako te je izkušnja prepričala o resničnosti.«

Mi smo pa zakon istosti tako splošno izrazili, da tudi navedeni zakon združljivosti lahko smatramo le kot posebno obliko njegovo.

3. Tretji zakon mišljenja se imenuje zakon protislovja (*principium contradictionis*). Ta nas poučuje, kaj naj zaničujemo, ali kdaj naj kako misel zavremo kot neresnično. Zavreči moramo vsako misel kot nerabljivo in neresnično, ako se nahaja nasprotje v tej misli sami, ali če nasprotuje nova misel kaki prejšnji misli, ali pa če se ne zлага z zanesljivo izkušnjo. Tretji zakon mišljenja moremo torej tako-le izreči:

»Ogibaj se v svojih mislih vsakega nasprotja.«

Nasprotje v mislih je pa dvojno: protislovno (*oppositio contradictoria*) ali protivno (*contraria*). Dve misli sta si protislovno nasprotni, ako druga samo prvo zanikuje, sicer pa ničesa ne trdi; in protivno nasprotni, ako druga misel ne le prvo zanikuje, ampak ob enem nekaj novega trdi. Tako n. pr. sta si protislovno nasprotna pojma »bel« in »ne-bel«, protivno nasprotna pa pojma »bel« in »rudeč«. Ravno tako je tudi v sodbah. Splóšen obrazec za protislovno nasprotje je: $A - ne - A$; protivno nasprotje pa: $A - ne A$, ampak B .

Tretji zakon mišljenja, ki zahteva, da se ogiblujemo v svojih mislih vsakega nasprotja, moral bi se pravo za pravo imenovati zakon nasprotja, a zato, ker je tudi v protivnem nasprotju skrito nekako protislovje, moremo ohraniti tudi staro ime: zakon protislovja.

Premislimo sedaj natančneje in na drobno zahteve tega zakona, ter kako se greši zoper te zahteve.

Zakon protislovja zahteva prvič, naj ne izobrazujemo v svojih mislih nikdar pojmov s protislovnimi ali protivnimi znaki, ampak naj jih zametavamo kot nerabljive in neresnične. Večkrat se n. pr. sliši ali celó čita izraz: »dve ne-

¹⁾ Drbal. Propädeutische Logik. Pag. 30.

enaki polovici« ali: »večja polovica«. To je protislovno. Polovici sta dva enaka dela. — Včasih se govori ali piše o neskončnih vrstah, neskončnih množicah, neskončno velikih ali neskončno majhnih količinah. Boga tudi imenujemo neskončno bitje. So-li ti pojmi rabljivi? Ali nam jih ne prepoveduje tretji zakon mišljenja? — Tu velja: Qui bene distinguit, bene docet.

Boga imenujemo po pravici neskončno bitje. Ker ni ustvarjen in ga nihče ne vzdržuje, ampak ima vzrok svojega bitja sam v sebi, zato je neskončen gledé na čas; ne moremo si misliti nobenega trenutka ne v preteklosti, ne v bodočnosti, da bi Boga ne bilo. Ravno tako je Bog tudi neskončen gledé na prostor, ker ni nobenega kraja, kjer bi Boga ne bilo. On celó presega čas in prostor.

Popolnoma opravičeni smo tudi, ako v matematiki govorimo o neskončnih vrstah, neskončno velikih in neskončno majhnih količinah, samo da moramo to prav umevati. Ako hočemo n. pr. navadni ulomek $\frac{1}{3}$ izpremeniti v decimalni ulomek, dobimo:

$$\frac{1}{3} = 0,3 = 0,333 \dots = \frac{3}{10} + \frac{3}{100} + \frac{3}{1000} + \dots$$

in infinitum. Ako trdimo, da je ta vrsta neskončna, hočemo reči, da lahko nadaljujemo deljenje, kakor dolgo hočemo, a do konca nikdar ne pridemo. Število v resnici zapisanih členov one vrste ni neskončno, a našemu mišljenju ni tu postavljena nobena meja; ko bi v resnici zapisali še toliko členov one vrste, mislimo si jih lahko še več.

Kar torej še le postaja, kar se še le vrši, n. pr. v naših mislih, — more tudi biti neskončno, ker v tem ni nikakega protislovja, ako si to, kar še ni končano, mislimo brez konca. Pač pa bi bilo protislovno, ko bi si to, kar je postalo in je že dovršeno, hoteli misliti neskončno. S tem, da je postalo in je bilo dovršeno, dobilo je tudi svoj konec. Postavljeno je bilo v določeni čas ali določeni prostor; le tam je in nikjer drugod. Torej ni neskončno. Ne zlagalo bi se torej s tretjim zakonom mišljenja, ako bi kdo mislil ali trdil, da je ne-

skončno število zvezd, ali število atomov v kakem telesu ali tudi v vseh telesih skupaj, ali da svet že biva neskončno število let ali tudi le neskončno število sekund. Ne brani mi pa zakon protislovja, ako si hočem misliti premo črto neskončno podaljšano. Ta moja misel je namreč še nedovršeno dejanje, kateremu se ne stavi nikaka meja. Veliko je število zvezd, a neskončno ni, ker Bog bi lahko ustvaril še eno ali tudi še več novih, in prejšnje število bi bilo manjše od poznejšega.

Kar velja o neskončno velikih, to velja tudi o neskončno majhnih količinah. Neskončno majhnih istinitih bitij ni. V mislih pa si lahko čas in prostor razdeljujemo v vedno manjše dele, in to naše delovanje je zopet popolnoma neomejeno. Zato smo opravičeni, ako v matematiki govorimo o neskončno majhnih količinah ter tudi računamo z njimi, samo da moramo te količine vedno smatrati le za stvore svojega lastnega uma, ki nam rabijo kot prehodne misli, v katere se vtapljamo, iz katerih se pa moramo zopet dvigati do spoznanja resničnih predmetov določene in omejene velikosti. Tako delamo n. pr., ako hočemo izračunati ploščino kroga.

Kakor nam zakon protislovja zabranjuje, da ne tvorimo neveljavnih in nesmiselnih pojmov s protislovno ali protivno nasprotnimi znaki, tako nam drugič tudi zapoveduje, da že stvorjene in sprejete pojme bolj in bolj očiščujemo, izločujoč iz njih z zanikalnimi sodbami vse nasprotne znake. Ako n. pr. opazujem, da se godi hudo dobremu človeku, vsiljuje se mi misel: »O Bog, zakaj dopuščaš tako krivico?!« A zakon protislovja narekuje mi sodbo: »Bog ni krivičen«. Neskončna pravičnost je lastnost božja, bistven znak ideje »Bog«. Najmanjša krivičnost je nezdržljiva z neskončno pravičnostjo. Zato bode božja previdnost že skrbela za to, da se prej ali slej vsakomu prisodi pravica. — Tretjič zahteva zakon protislovja, da izmed dveh protislovno nasprotnih sodeb vsikdar eno zavržem kot neresnično. Ako n. pr. jaz trdim, da je drevo, ki je ogledujem, jelka, kdo drugi pa mi ugovarja, da to ni jelka, je prav go-

tovo, da je ena izmed teh dveh trditev napačna. Ako se prepričam, da moj nasprotnik pravo trdi, potem moram priznati, da sem se jaz motil. Ako je pa moja trditev prava, potem je ugovarjanje mojega nasprotnika napačno. Zaradi pičlega prostora ne moremo vsega natančno razložiti. Samo en vzgled!

Dandanes se večkrat ugovarja resnični trditvi, da je krščanska vera, kakor jo uči sv. katoliška cerkev, edino prava vera. Temu nasproti se trdi, da so vse vere enako dobre in enako resnične, ali da so vsaj enako resnične vse vere, ki se imenujejo krščanske, češ, da so vse le različne oblike ene in iste Kristove vere. Kdor tako govori ali misli, ta se ne ravna po tretjem zakonu mišljenja. Nekrščanske vere imajo mnogo nauk, ki so s krščanskimi nauki v

protislovnem ali protivnem nasprotju. Pa tudi različna nekatoliška veroizpovedovanja, dasi se imenujejo krščanska, v raznem oziru nasprotujejo naukom, katere uči sv. katoliška cerkev. Vsa ta nasprotja ne morejo biti h krati resnična. Kdor bi torej trdil, da so vse vere enako resnične, on bi tudi trdil, da so vse enako neresnične, in bi moral vse zavreči. Ako pa spoznamo katoliško vero za resnično, od Boga razodeto, potem moramo po tretjem zakonu mišljenja kot neresnične zavreči vse druge vere. S tem ni rečeno, da so vsi nauki drugih ver same neresnice; a kar je v njih resničnega, to se zлага z nauki katoliške vere; kar pa tem naukom nasprotuje, to mora biti zmota. Prava in od Boga razodeta vera pa ne sme in ne more učiti niti ene zmote. (Konec.)

SLOVSTVO.

SLOVENSKO SLOVSTVO.

(Piše dr. F. L.)

Knjige „družbe sv. Mohora“ za leto 1890.

Da cenimo po pravici kako knjigo, ne smemo se ozirati samo na vsebino, ampak tudi na čitatelje, katerim je namenjena. Zaradi poslednjega razloga so knjige družbe sv. Mohora najvažnejše med vsemi slovenskimi knjigami. Toliko čitateljem ne pride nobena knjiga v roke, kakor spisi izdani od naše družbe. O teh knjigah se sme po pravici reči, da so narodova last, narodovo blago. Zaradi tega se ne čudimo nič, da je med našim narodom zanimanje za to družbo tako živo, in tudi kritikom ne moremo zameriti, da večinoma ostreje sodijo te knjige nego druge. Saj ne ravna tako zaradi mržnje do družbe, ampak zaradi svojega posebnega spoštovanja do nje in do čitajočega naroda. Pač pa naj nikdar ne zabi taka kritika, da ne sme razdirati storjenega dela, ne podirati spoštovanja, katero ima narod do družbe, ne vzbujati strastij, katere bi utegnile biti družbi nevarne. Pač pričakuje tudi omikani del naroda, da se odbor

družbin skrbno varuje vsega, kar bi spravilo družbo iz ravnotežja.

Na tem stališču smo bili in bodemo vedno, ocenjujoč družbine knjige. Rečemo lahko z mirnim srcem, da se zavedamo velikega pomena kritike; vestna stvar nam je, da ravnamo pravično in z najboljšim namenom. — Začenjamo letošnjo oceno s »Koledarjem«, ker imamo h krati priliko omenjati tudi stanje naše družbe.

»Koledar družbe sv. Mohorja« za navadno leto 1891 — 4°. To je obsežna knjiga! Poleg navadne koledarske vsebine ima zabavno in poučno berilo od 17. do 128 strani. Tu se vrsté povesti, pesmi in popisi. — Blagor usmiljenim! (Povest. — Spisal J. M. Dravinjski.) »Dobra povest«, porečeš, ko jo prečitaš. Krojaču Godini se godi dobro, zlasti ima veliko veselja nad svojo hčerko. A prevzame ga napuh, zaradi napuha trdosrčnost. Tu mu vzame Bog hčerko: opekla se je in umrla. Še žena mora zato veliko trpeti, dokler ju zopet ne spravi brat Mariofil in ne pripravi tudi omehčanega krojača na boljšo pot ter do prave sreče. — Pripovedovalcu se pozna, da ni novinec na tem polju, in pač ga tudi mi poznamo. Dejanja

Čutno predstavljanje pa mišljenje in zakoni mišljenja.

(Modroslovna razprava. Piše dr. Ivan Svetina.)

(Konec.)

Ze spredaj¹⁾ smo omenjali, da so pravila o sklepanju, kakor je uči logika, utemeljena v zakonih mišljenja. Sklepi s trdilnim zaključkom se naslanjajo na zakon istosti, sklepi z zanikalnim zaključkom pa na zakon protislovja. V pojasnilo le dva vzgleda.

»Zdravila so človeku koristna; nekateri strupi so zdravila: torej so nekateri strupi človeku koristni.« Ta sklep se naslanja na zakon istosti. Z nekaterimi strupi združujem pojem »zdravilo«. S pojmom »zdravilo« pa sem v prvem stavku združil znak »človeku koristen«. Po zakonu istosti stojé s pojmom tudi vsi njegovi znaki. Zato moram s tistimi strupi, s katerimi združujem pojem »zdravilo«, združevati tudi ta znak. Tako sklepam, da so nekateri strupi človeku koristni.

Na zakon protislovja pa se naslanja sledeči sklep: »Kar je večno, ni izpremenljivo; svet je izpremenljiv: torej svet ni večen.« Pojma »večen« in »izpremenljiv« sta si nasprotna, torej nezdržljiva; to izrekam v prednjem stavku. Ker pa v naslednjem stavku s pojmom »svet« združujem znak »izpremenljiv«, moram iz istega pojma izločiti nasprotni znak »večen«. Tako mi veleva zakon protislovja. Zato sklepam, da svet ni večen.

4. Četrty zakon mišljenja se zove zakon izključenega tretjega (principium exclusi tertii seu medii). Glasi se: »Izmed dveh protislovno na-

sprotnih mislij velja ena ali druga; tretja, posredovalna misel je nemogoča.« »*A* je *B* ali pa ni *B*; tretje je nemogoče«: to je splošen obrazec tega zakona. Na prvi pogled se ta zakon morda komu ne zdi popolnoma resničen. Ako imam n. pr. pred seboj načrtan trikotnik, moram po četrtem zakonu mišljenja soditi: »Ta trikotnik je pravokoten, ali pa ni pravokoten; tretja, posredovalna misel ni mogoča.« Tu bi mi utegnil kdo ugovarjati, rekoč: Zakaj bi ne mogla biti resnična o ravno tem trikotniku tudi tretja sodba: »Ta trikotnik je enakokrak, ali enakostraničen itd.?« Odgovor: Mogoče; a to niso posredovalne misli med protislovno nasprotnima. Ena izmed protislovno nasprotnih sodeb gotovo velja. Tudi enakokrak trikotnik je namreč ali pravokoten, ali pa ni pravokoten. Enakostraničen trikotnik pa ne more biti nikdar pravokoten; tu torej vsikdar velja druga izmed prvotno izrečenih protislovno nasprotnih sodeb.

Ako se kaka misel nanaša na en sam predmet, tedaj velja o tem predmetu ali ta, ali pa protislovno nasprotna misel. Kaj pa, ako se misel nanaša na več predmetov? Tedaj je sicer mogoče, da je misel veljavna gledé na nekatere predmete, gledé na druge pa ne. Vendar ima zakon izključenega tretjega tudi v tem slučaju svoj pomen. O vsakem posameznem predmetu tudi tukaj kaka misel velja ali pa ne velja. O vsej množici ali splošno pa ne velja, ako je le en predmet izvzet; velja pa, ako ni nobene izjeme. Mislimo si n. pr. čredo ovac. Lahko so ali vse ovce bele, ali pa so nekatere bele in druge niso; mogoče je pa tudi, da nobena ni bela. Po zakonu izključenega tretjega moram misliti o vsaki posamezni: »Ta ovca je bela, ali pa ni bela«; o vseh skupaj pa: »Ali so vse bele, ali pa niso vse bele«. Poslednje velja, ako je tudi le ena sama drugačne barve. Isto, kar

¹⁾ Zaradi prepichelega prostora se je moral ta spis zlasti v zadnji številki na več mestih skriti. Tako je nastala na str. 347. v četrtem odstavku pomota, katero naj si blagovoli čitatelj popraviti. Ta odstavek se mora glasiti: Ako torej v svojih dosedanjih mislih ne najdem razloga, da bi kako novo misel sprejel, potem mi je treba najprej razsoditi, je li sploh nova misel možna, t. j. ali ne nasprotuje mojim dosedanjim mislim, o katerih resničnosti sem že prepričan. Če je nova misel združljiva z mojim dosedanjim mišljenjem, potem zahteva doslednost, da jo sprejemem, ako mi njeno resničnost jamči lastna ali zanesljiva tuja izkušnja.

velja o različnih predmetih, velja tudi o istem predmetu, ako se mu kako svojstvo izpreminja gledé na čas in prostor. Lahko je kdo danes bolan, jutri pa ni bolan. Papir je lahko na eni strani bel, na drugi pa ni bel. Tu velja, da isti predmet v določenem času ali na določenem mestu in sploh v določenem obziru ali ima kako svojstvo, ali ga pa nima.

Četrti zakon mišljenja sicer ničesar ne določuje, kaj naj o kakem predmetu mislimo; tudi nas ne poučuje, kdaj naj kako misel sprejmemo ali kdaj naj jo zavržemo; vendar je pa za vsestransko in določno spoznanje resnice jako važen, ker nam ukazuje, da naj sploh nekaj mislimo, in da naj vsako misel, ki se nam poraja, ali sprejmemo kot resnično, ali pa zavržemo kot neresnično. Ta zakon obsoja lenobo v mišljenju, brezbriznost za resnico in neresnico ali indiferentizem ter polovičarsko in neodločno omahovanje med nasprotnimi nazori. Ako primerjam prvi zakon mišljenja s četrtim, zdita se mi, kakor severni in južni magnetni pol. Vsak izmed nju deluje v nasprotni meri, vendar sta vsikdar združena in se v svojem delovanju nekako izpopolnjujeta. Kakor zakon zadostnega razloga prepoveduje lahkomišljenost ter predrzne sodbe brez zadostnih razlogov, tako nam je zakon izključenega tretjega nekako bodrilo, da v težkih in važnih slučajih, kadar ne moremo na prvi hip spoznati resnice, a se nam vendar zdi koristna ali potrebna, ne izgubimo poguma in se ne ustrašimo truda, marveč marljivo preiskujemo razloge, ki govoré za kako misel ali proti njej. Resnice se moramo potem okleniti, neresnico pa zavreči. Ne bilo bi prav, ako bi hoteli omahovati sedaj na desno, sedaj na levo. In vendar, koliko je omahljiveev v najvažnejših vprašanjih! Ozrimo se le na versko vprašanje! To je gotovo važno, brez dvombe najvažnejše vprašanje, katero si more staviti, in na katero si mora odločno odgovoriti človeški duh. Je-li Bog, ali ga ni? Imam li dušo, ali je nimam? Je-li večno življenje, ali ga ni? Ali je krščanska vera od Boga razodeta, ali ni? In katoliška cerkev, je-li

božja ustanova, ali ni? Vsa ta vprašanja so neizmerno važna za vsakega človeka; zakaj vse svoje življenje moram drugače uravnati, ako si na ta vprašanja odgovorjam z »da!« — nego v slučaju, ko bi je s prepričanjem mogel zanikati. A kako je dandanes razširjen verski indiferentizem! Premnogi, ki nečejo veljati ravno za nasprotnike vere, izogibljejo se vsem verskim vprašanjem. Odtegujejo se resnemu premišljevanju, preiskovanju razlogov, ki bi jim zjasnili nazore in utrdili prepričanje. Tako ravnanje ne izpolnjujejo četrtega zakona mišljenja. Ne more sicer vsak človek preiskovati vsega. Ni sramotno, in ne more se mi očitati brezbriznost, ako nimam jasnih nazorov in določne sodbe o raznih vprašanjih, ki zanimajo strokovnjake v tej ali oni vedi, ali so važna morda za to ali ono obrt, ki pa zame nimajo nikakega pomena. A sramotno je za človeka, kateremu je Bog podaril um in zdravo pamet, ako neče porabiti svojih duševnih močij, da bi došel do jasnega spoznanja in trdnega prepričanja v takih vprašanjih, ki odločujejo njegovo časno in večno srečo. Čudna in jako žalostna nedoslednost je pa dalje tudi ta, da so tisti, ki v svojem mišljenju in govorjenju gledé na verska vprašanja omahujejo in so neodločni, v dejanju večji del odločni nasprotniki vere. Nečejo preiskovati in premišljevati, je-li resnično ter utemeljeno to, kar vera uči in zapoveduje, a delajo in živé tako, kakor bi bili prepričani, da ni resnično.

A oglejmo si četrti zakon mišljenja še od neke druge strani. Rekli smo, da izmed dveh protislovno nasprotnih mislij ena ali druga velja in je gotovo resnična. Tega pa ne moremo trditi o dveh protivno nasprotnih mislih. O teh smo že pri tretjem zakonu omenjali, da sta lahko obe napačni, in resnica je večkrat v sredi. Protivno nasprotna pojma sta n. pr. »bela barva« in »črna barva«. Kar ni belo, to ni da bi moralo biti črno; lahko je tudi sivo, ali pa rudeče, zeleno itd. Ravno tako sta si protivno nasprotni sodbi: »Vsi učenci so pridni« in: »Noben učenec ni priden«. Tu je resnica največkrat v

sredi. Posredovalna razsodba se glasi: »Nekateri učenci so pridni«. Na to razliko med protislovnim in protivnim nasprotjem je treba paziti, ako hočemo resnico vselej prav spoznati. Kakor je potrebno, da takrat, kadar se nam je odločiti za eno izmed dveh protislovno nasprotnih si misli, izpolnjuje četrti zakon mišljenja, ne omahujemo na dve strani, in ne izkušamo posredovati tam, kjer je vsaka posredovalna misel nemogoča; ravno tako potrebna pa nam je z druge strani pozornost, da ne zlorabimo četrtega zakona mišljenja. Kadar nam je soditi o protivno nasprotnih trditvah, takrat bi ne bilo umestno soditi po četrtem zakonu mišljenja, češ, ena izmed nasprotnih trditvev je gotovo prava, druga je napačna. Tu moremo brez daljšega preiskovanja k večjemu soditi po tretjem zakonu, da je izmed dveh nasprotnih trditvev gotovo ena napačna. Natančnejše preiskovanje pa nas bode morda prepričalo, da je napačna tudi druga, in da je v sredi resnica — in medio virtus. Tako je n. pr. nasprotje med različnimi političnimi strankami večji del protivno in ne protislovno, ker druga stranka ne zanikuje samo tega, kar prva trdi, marveč ima zopet svoje pozitivne trditve. Le v posameznih točkah utegne biti nasprotje protislovno. Zato pa zakoni mišljenja nikakor ne zahtevajo, da bi misleč človek moral brezizjemno odobravati vse trditve ene stranke, kar pa trdi nasprotna stranka, vse zametavati, ker je prav lahko mogoče in je mnogokrat tako, da trdite obe stranki nekaj resničnega, pa tudi marsikako zmoto.

S posebno previdnostjo je treba rabi četrti zakon mišljenja tedaj, kadar hočemo kakemu pojmu privedati ali odrekati znak, ki mu more biti lasten v večji ali manjši meri. Lahko je n. pr. ljudi deliti v kristijane in nekristijane. Kdor je krščen, je kristijan; kdor pa ni krščen, ta ni kristijan. Težje pa bi bilo razdeliti ljudi v pobožne in nepobožne, ker ima pobožnost mnogo sto-

pinj. Lahko je kdo bolj ali manj pobožen, in ne more se reči, kje je meja med pobožnimi in nepobožnimi. Večkrat s poslednjim izrazom zaznamujemo brezbožneže. »Pobožen človek« in »brezbožnež« sta pa že protivno nasprotna pojma, o katerih ne velja več zakon izključenega tretjega, ker je mnogo vmesnih stopinj med eno in drugo skrajnostjo. Kdor se v takih in podobnih slučajih brezobzirno ravna le po četrtem zakonu mišljenja ter vse, kar ni na skrajni desnici, deva na skrajno levico, ta je v veliki nevarnosti, da ne bi prav mnogokrat sodil enostransko in jako krivično. Kar smo namreč tukaj v pojasnilo povedali o pobožnosti, to velja skoro o vseh človeških lastnostih in vzlasti o нравnih vrlinah. Zato ne smemo prehitro zavreči in popolnoma obsoditi človeka, ako nam tudi ne ugaja v vsakem obziru.

* * *

Naj sklenem svoj skromni poskus modroslovne razprave o navidezno jako suhoparni tvarini. Blagi čitatelj, ki je imel potrpežljivosti dovolj, da jo je prečital do konca, našel je v njej gotovo tudi marsikako koristno in za življenje porabno misel. Že to nas blagodejno osrečuje, da smo — primerjajoč človeško mišljenje s čutnim predstavljanjem, kakoršno ima tudi žival, — jasno spoznali vzvišenost človeškega duha nad vsem živalstvom. V zakonih mišljenja pa smo našli najprvotnejša vodila, po katerih se nam je ravnati, da se vspnemo do vedno temeljitejšega in vedno obširnejšega spoznanja resnice. Videli smo pa tudi, kako lahko in rado se zgodi, da človek, prezirajoč ta vodila, izgreši resnico ter v zmote zabrede. Le Eden je, ki se nikdar ne more motiti, ker je njegovo bistvo resnica; in ta je Bog. On, ki je ustvaril človeškega duha, dal mu je tudi zakone mišljenja. Izpolnjuje je vestno in zvesto se klanjajmo Njemu, ki je visoko nad nami. Nikdar pa se ne klanjaj naš duh čutnemu svetu, kateri je globoko pod njim.

